

HASSELA KYRKAS FASADER

Antikvarisk medverkan vid renovering av delar av tornets och
långhusets putsade fasader samt kyrkans fönster

Hassela kyrka
Hassela socken
Nordanstigs kommun
Gävleborgs län
2020–2021

Daniel Olsson

Slutrapport
Beställare: Bergsjö församling

Hassela kyrkas fasader

Antikvarisk medverkan vid renovering av delar av tornets och långhusets putsade
fasader samt kyrkans fönster

Hassela kyrka
Hassela socken
Nordanstigs kommun
Gävleborgs län
2020–2021

Rapport 2025:10
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2025

Omslagsbild: Hassela kyrka från sydväst efter avslutad renovering. Foto: Daniel Olsson 2021-10-12.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: © Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281-3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Sammanfattning.....	4
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta.....	5
Lagskydd och kulturhistorisk status.....	6
Historik	6
Puts.....	6
Fönster.....	7
Orsaker till åtgärder.....	7
Puts.....	7
Fönster.....	8
Ärendets fortsättning.....	9
Utförda åtgärder	10
Puts.....	10
Fönster.....	13
Avvikelser från beslut	14
Återstående väsentliga skador.....	14
Antikvariska ställningstaganden	14
Övriga antikvariska iakttagelser.....	15
Övrigt	15
Källor.....	16
Arkiv	16
Otryckta källor	16
Informanter.....	16

Bilaga: Konservator Per Mattssons färgdokumentation av Hassela kyrkas fönster.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsmuseets diarienummer:	1214/312
Projekttid:	September–november 2020 samt juni–oktober 2021
Besiktningar:	2020-08-26, fotodokumentation 2020-09-17, antikvarisk medverkan 2020-10-13, antikvarisk medverkan 2020-11-18, slutbesiktning tornfasader 2021-05-31, fotodokumentation 2021-06-23, antikvarisk medverkan 2021-08-26, antikvarisk medverkan 2021-10-12, efterbesiktning tornfasader, slutbesiktning långhusfasader och fönster
Antikvarisk medverkan:	Länsmuseet Gävleborg, byggnadsantikvarie Daniel Olsson
Byggsamordnare:	Lennart Carlsson, Winther Bygg AB, Sundsvall
Entreprenör, puts:	Nordfasad AB, Jättendal
Kontaktperson:	Pontus Johansson
Entreprenör, måleri och blyspröjsar:	LL Måleri & Städ, Hassela
Kontaktperson:	Lennart Lundin
Entreprenör, glas:	Jan-Oves snickeri, Hassela
Kontaktperson:	Jan-Ove Wiklund
Fastighetsägare:	Svenska kyrkan, Bergsjö församling
Kontaktperson:	Urban Söderlund
Materialleverantörer: Bruk	Weber
Glasrutor	Begagnade
Färg	Engwall & Claesson och KEIM

Dokumentationsmaterialet förvaras i länsmuseets arkiv.

Sammanfattning

Den nuvarande kyrkan i Hassela uppfördes 1823–1826. Kyrkan består förutom långhuset och koret av ett torn i väster och en sakristia mot öster. Byggnaden är i nyklassicistisk stil med fasader putsade i gulvit kulör och höga rundbågiga fönster. Fönsterbågarna är av trä i brun kulör med blyspröjsade rutor. Innan renoveringen fanns akuta skador på kyrktornets östra fasad samt mindre putsskador på långhusets och sakristians fasader. Färgsläpp förekom även på dessa ytor. Ett antal fönsterrutor var trasiga och vissa blyspröjsar var skadade. Kyrkans samtliga fönster var även i behov av ommålning.

Församlingen anlidade Lennart Carlsson, Winther Bygg AB, Sundsvall, som tillsammans med Pontus Johansson, Nordfasad AB, Jättendal, samt Lennart Lundin, LL Måleri & Städ, Hassela, tog fram ett åtgärdsförslag. Länsstyrelsen meddelade därefter församlingen att de planerade åtgärderna var att betrakta som underhåll och att det inte krävdes något tillstånd i detta fall. Församlingen anlidade Länsmuseet Gävleborg för antikvarisk medverkan och byggnadsantikvarie Daniel Olsson har besiktigt kyrkan vid sammanlagt åtta tillfällen under arbetets gång.

De akuta putsskadorna åtgärdades av Nordfasad hösten 2020 genom nedknackning av löst sittande puts på kyrktornets östra sida samt på de övre östra delarna

av tornets södra respektive norra fasad. Nytt putsbruk lades sedan på i omgångar och avfärgning skedde. På grund av en felaktigt avskriven färgkod avfärgades de åtgärdade delarna av kyrktornets fasader med en för ljus kulör som inte överensstämde med angränsande befintliga ytor. Avfärgningen gjordes om med fasadkulören från 2004, men nyansskillnaden var fortfarande för stor. Det var då för sent på säsongen för att åtgärda detta.

Sommaren och hösten 2021 avfärgades tornet i en kulör som överensstämde mer med angränsande fasadytor. Putsskador på långhuset åtgärdades och därefter avfärgades de nedre delarna av långhusets fasader med samma kulör som kyrktornet. Skadade glasrutor har bytts till äldre rutor av motsvarande glaskaraktär av Jan-Oves snickeri, Hassela, som även utfört trälagningar. Skadade blyspröjsar har bytts mot nya respektive lagats med den så kallade Tiffanymetoden av LL Måleri & Städ, Hassela, som även målat fönstren i befintlig brun kulör med linoljefärg.

Länsmuseet slutbesiktigade arbetet med tornets fasader i november 2020 och resterande delar i oktober 2021 och dessa delar finns beskrivna i antikvariska slutintyg daterade 2020-11-26 respektive 2021-11-02.

Antikvarisk slutbedömning

Renoveringsarbetet vid Hassela kyrka 2020–2021 har självständigt utförts av de anlitade entreprenörerna i nära samråd med Lennart Carlsson, Winther Bygg AB och länsmuseet. Vid länsmuseets slutbesiktning av tornfasaden 2020-11-18 konstaterades att de avfärgade ytorna på tornet ej överensstämde med angränsande fasadytor. Detta finns beskrivet i ett antikvariskt slutintyg från länsmuseet daterat 2020-11-26. Det var då för sent på säsongen för att göra om avfärgningen och därför utfördes detta under sommaren 2021. Avfärgningen av långhusets fasader samt fönsterrenoveringen utfördes enligt planerna under sommaren och hösten 2021 och detta arbete godkändes tillsammans med avfärgningen av tornet utan några anmärkningar vid länsmuseets slutbesiktning 2021-10-12.

Karta

Figur 1. Utdrag ur cX-kartan över Hassela tätort med kyrkans placering markerad med en pil.

Figur 2. Hassela kyrka från sydöst innan fasadrenoveringen inleddes. Foto: Daniel Olsson, 2020-08-26.

Lagskydd och kulturhistorisk status

Hassela kyrka är skyddad enligt Kulturmiljölagens fjärde kapitel.

Historik

Den nuvarande kyrkan i Hassela uppfördes 1823–1826 efter ritningar av löjtnant J. E. Lundin från Gävle. Byggnaden består av ett långhus med ett kor av samma bredd, ett vidbyggt torn mot väster samt en smalare och lägre sakristia mot öster. Kyrkans exteriör är förhållandevis oförändrad sedan byggtiden. Långhuset och sakristian har sadeltak med falsad plåt i svart kulör och brutna gavelspetsar mot öster. Tornet har ett flackt firsidigt tak av falsad plåt i svart kulör och en öppen lanternin i samma kulör som kyrkans fasader. Lanterninen kröns av ett flackt plåttak i svart kulör samt ett förgyllt klot med ett förgyllt kors ovanpå. Kring lanterninens balkong finns ett svart järnräcke.¹

Puts

Fasaderna är putsade i gulvit kulör med sockel i svart. Kyrkans fasader avfärgades med silikatfärg 1972 och sedan utfördes en större fasadrenovering 1988. År 2004 renoverades kyrkobyggnadens östra fasad samt sakristians fasader av Söderhamns Fasad AB, som avfärgade de åtgärdade fasadytorna i en kulör som hade fastställts av konservator Per Mattsson, Gävle. Den senare renoveringen finns beskriven i en slutredovisning framtagen av länsmuseet.

¹ Hassela kyrka, Hassela socken, Gävleborgs län. Kyrkokaraktärisering 2006.

Fönster

Långhuset och koret har sammanlagt 13 höga rundbågiga fönsteröppningar samt ett lunettformat fönster ovanför den södra porten och ett motsvarande lunettfönster ovanför huvudentrén mot väster. Varje rundbågigt fönster består av 13 fönsterbågar med blyspröjsade rutor. De två lunettfönstren utgörs av fyra fönsterbågar vardera. Sakristian har tre rektangulära fönster med fyra fönsterbågar per fönsteröppning. Alla fönsterbågar är målade i en brun kulör. De flesta fönsterbågarna är sannolikt ursprungliga sedan kyrkan uppfördes. Fönsterglasen är äldre munblåsta, huvudsakligen i en grönaktig ton, men andra färgskiftningar förekommer också då glasrutor har bytts ut vid olika renoveringar. Någon uppgift om när fönstren senast åtgärdades finns inte hos församlingen och läns museet har inte heller någon information om detta i museets arkiv.

Figur 3. Ett av långhusets fönster mot norr innan renoveringen inleddes. Foto: Daniel Olsson, 2020-08-26.

Orsaker till åtgärder

Puts

I samband med renoveringen av kyrkobyggnadens östra fasad samt sakristians fasader 2004 diskuterades en skada i putsen på tornets östra fasad. Denna ingick ej i de då planerade åtgärderna, men det påtalades från den anlitate byggkonsulten att det vore lämpligt att åtgärda det relativt snart. Detta blev emellertid inte gjort och innan den nu utförda renoveringen hade det gått ytterligare 16 år(!) varvid skadorna på tornets östra fasad hade blivit mycket omfattande. Delar av putsen hade även börjat rasa ned. Skador och sprickor fanns även på delar av kyrktornets norra respektive södra fasad. På långhusets och sakristians fasader förekom puts-skador strax ovanför sockeln.

Figur 4. Kyrktornets omfattande skador i putsen innan renoveringen. Foto: Lennart Carlsson, 2020-08-13.

Figur 5. Långhusets norra fasad från nordöst innan arbetet inleddes med skador i putsen ovanför sockeln. Foto: Daniel Olsson, 2020-08-26.

Fönster

Innan renoveringen hade ett antal av fönstren trasiga glas, många blyspröjsar var skadade eller spruckna och på några ställen saknades även blyspröjsar. En fönsterbåge och en fönsterkarm var rötskadad. Fönsterbågarnas och fönsterkarmarnas utsidor hade flagnande och bleknad färg, främst på den södra fasaden, men i varierande omfattning även mot övriga väderstreck. Fönstrens stormjärn var delvis rostiga och hade flagnande färg.

Figur 6. Detalj av fönsterbåge med flagnande färg. Foto: Daniel Olsson, 2020-08-26.

Ärendets fortsättning

För att ta fram ett förslag till lösning på de ovan beskrivna problemen anlidade Bergsjö församling Lennart Carlsson, Winther Bygg AB, Sundsvall, som tillsammans med Pontus Johansson, Nordfasad AB, Jättendal, tog fram ett förslag för de delar av kyrkans fasader som skulle åtgärdas. För arbetet med kyrkans fönster utarbetade Lennart Carlsson ett åtgärdsförslag tillsammans med André Andersson, Nordanstigs Glas AB, Jättendal, och Lennart Lundin, LL Måleri & Städ, Hassela. Läns museet upprättade på uppdrag av pastoratet en antikvarisk konsekvensanalys hösten 2020 över de föreslagna åtgärderna för kyrkobyggnadens fönster. Församlingen hade därefter kontakt med länsstyrelsen som meddelade att de planerade åtgärderna inte krävde något tillstånd i detta fall eftersom de var att betrakta som underhållsåtgärder.

Figur 7. Kyrktornet från nordväst under renoveringen. Foto: Daniel Olsson, 2020-09-17.

Utförda åtgärder

Arbetet på plats har samordnats av Lennart Carlsson, Winther Bygg AB, Sundsvall, och utförts av tre olika entreprenörer: Nordfasad AB, Jättendal, har utfört allt putsarbete. Byten av skadade rutor samt trälagning av en fönsterbåge och en fönsterkarm har utförts av Jan-Oves snickeri, Hassela. För lagning och byten av blyspröjsar samt allt målningsarbete har LL Måleri & Städ, Hassela, ansvarat. Putsarbetet på delar av kyrktornets fasader utfördes hösten 2020 och resterande delar sommaren och hösten 2021. Läns museet Gävleborg har deltagit i arbetet som antikvariskt medverkande genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson som under arbetets gång har gjort åtta besiktningar på plats.

Figur 8. Detalj av putslagad yta på tornets östra fasad. Foto från nordöst: Daniel Olsson, 2020-09-17.

Figur 9. Putsarbetet på kyrktornets östra fasad i höjd med ljudluckorna. Foto från nordöst: Daniel Olsson, 2020-09-17.

Puts

Putsarbetet 2020 omfattade hela kyrktornets östra fasad samt de östra delarna av tornets södra respektive norra fasader, det vill säga de delar som sträcker sig cirka 1,5 meter in över långhustaket. Arbetet utfördes från byggnadsställningar och inleddes med att ljudluckorna täcktes med plast medan plåtblecken och takplåten under ställningarna skyddades med masonit. Nordfasad knackade ned all löst sittande bomputs till fast underlag och rensade sprickor på de aktuella fasadytorna. Därefter har ny puts byggts upp med hydrauliskt kalkbruk, Weber 109 för att komma så nära den befintliga putsen som möjligt. Till ytputsen användes Weber 148, vilket var samma putstyp som vid den senaste fasadrenoveringen. Efter att putsen hade karbonatiserat utfördes avfärgning med KEIM silikatfärg.

Som kulör vid avfärgningen var det tänkt att den kulör som konservator Per Mattsson tog fram i samband med renoveringen av långhusets östra fasad och sakristians fasader 2004 skulle användas. Den gången överensstämde den framtagna kulören väl med angränsande fasadytors kulör. Genom en felaktig avskrift beställde entreprenören först en för ljus färgkulör och denna hann användas på hela fasadytorna innan misstaget upptäcktes. Fasaderna målades

Figur 10. Lennart Carlsson studerar listen högst upp på den östra fasaden på kyrktornet. Foto från sydöst: Daniel Olsson, 2020-09-17.

därefter om i den fasadkulör som hade stämt väl vid fasadrenoveringen 2004. Av okänd anledning blev överensstämmelsen dock inte alls lika god vid detta avfärgningstillfälle. Enligt Pontus Johansson förändrar sig silikatfärg över tid och blir i vissa fall ljusare när antalet strykningar ökar. När läns museet fick information om denna avvikelse var dock byggställningen redan nedplockad. Vid slutbesiktningen 2020-11-18 gjorde läns museet bedömningen att kulörskillnaden var för stor och ansåg därför att de nu renoverade fasadytorna på tornet borde avfärgas på nytt i en kulör som låg mycket närmare befintlig fasadkulör.

Figur 11. Detalj av listen högst upp på kyrktornets östra fasad efter putsning, men innan avfärgning. Jämför med figur 10. Foto från sydöst: Daniel Olsson, 2020-10-13.

Figur 12. Kyrktornet från nordöst efter putsrenoveringen, men avfärgat i för ljus kulör på de åtgärdade fasadytorna. Foto: Daniel Olsson, 2021-06-23

Sommaren 2021 utförde Nordfasad putslagningar på de nedre delarna av långhusets och sakristians fasader, upp till cirka 2,0 meters höjd över marken. All bomputs knackades bort. Sedan byggdes putslagren upp med samma hydrauliska puts (Weber 109) och ytputs (Weber 148) som vid putsarbetet på kyrktornet. Därefter avfärgades långhusets och sakristians fasader med KEIM silikatfärg Purkristalat med kulör KEIM 9078, vilken hade fastställts av KEIM. Denna kulör användes sedan även vid avfärgning av de fasadytor på kyrktornet som blev för ljusa hösten 2020. Detta arbete utfördes från skylift. En viss nyansskillnad mellan de olika fasadytorna syns fortfarande, men den är inte alls lika påtaglig som innan avfärgningen gjordes om 2021.

Figur 13. Långhusets norra samt del av den östra fasaden från nordöst efter putslagning och avfärgning. Foto: Daniel Olsson, 2021-10-12.

Fönster

Den fönsterbåge och den fönsterkarm som hade rötskador har åtgärdats genom mindre iläggningar med friskt virke av god kvalitet och av samma dimensioner som de ursprungliga delarna.

Vid byten av skadade glas har äldre rutor av liknande glaskaraktär och kulör använts. Som nämnts ovan förekommer variationer i glastyp sedan tidigare i kyrkans fönster. I de fall det skadade glaset har varit av modernare utformning har det dock bytts mot den äldre typen av glas.

Där blyspröjsar har saknats eller varit för skadade för att kunna lagas har de bytts mot nya av samma utformning som de tidigare. Har blyspröjsen däremot enbart haft mindre skador och sprickor har den lagats med så kallad Tiffany-teknik. Denna metod går ut på att en tunn kopparfolie placeras inuti blyspröjsen för att hålla ihop konstruktionen. Se mer om denna metod under antikvariska ställningstaganden nedan.

Figur 14. Detalj av fönster mot söder efter ommålning och avslutad fönsterrenovering. Foto: Daniel Olsson, 2021-06-23.

Då det inte fanns några uppgifter vare sig hos församlingen eller i läns museets ärendearkiv om tidigare använd kulör för kyrkans fönstersnickerier togs färgprov som lämnades in till konservator Per Mattsson i Gävle för analys. Färgdokumentationen visade att fönstrens nuvarande kulör var NCS S 6020-Y40R. För hela färgdokumentationen se bilaga 1. Fönstren har målats med linoljefärg av Engwall & Claessons fabrikt i tre strykningar i den fastställda bruna kulören.

Figur 15. Kyrkan från sydöst efter avslutad fasadrenovering. Foto: Daniel Olsson, 2021-10-12.

Avvikelser från beslut

I detta fall meddelade länsstyrelsen att det inte behövdes något tillstånd för att genomföra de planerade åtgärderna.

Återstående väsentliga skador

De delar av kyrkobyggnaden som nu har åtgärdats har inga återstående kända skador efter renoveringen.

Antikvariska ställningstaganden

De flesta antikvariska ställningstaganden var i detta fall redan gjorda när arbetet inleddes. En fråga som emellertid särskilt diskuterades inför arbetet var användningen av så kallad Tiffanyteknik för lagning av blyspröjsar med mindre skador. André Andersson från Nordanstigs Glas som deltog i planeringen av arbetet hade goda erfarenheter av användning av denna teknik. Läns museet stämde av med andra läns museer och fick bekräftat att denna metod har använts på olika håll i landet i antikvariska sammanhang och länsstyrelsen hade inga invändningar. Det är dock viktigt att fönstrens blyspröjsar hålls under fortsatt uppsikt. Församlingen är medveten om att detta val av metod kan innebära att större åtgärder kan komma att krävas nästa gång fönstren ska renoveras.

Vid slutbesiktningen av tornets fasadrenovering hösten 2020 framgick det som ovan beskrivits att den kulör som använts till avfärgningen inte överensstämde särskilt väl med tornets befintliga fasadkulör, vilket gjorde att de åtgärdade ytorna avvek väldigt mycket i nyans efter avfärgningen. Vid närmare undersökning framkom att en NCS-kod hade blivit felaktigt avskriven och vid nästa avfärgning stämde inte den kulör som Per Mattsson fastställde 2004 med angränsande ytor. En ny kulör togs därför fram av KEIM med utgångspunkt från kyrkans befintliga fasadkulör. I samband med avfärgningen av den nedre delen av långhusets fasader sommaren 2021 avfärgades de åtgärdade ytorna på tornfasaderna på nytt i denna kulör och efter detta är nyansskillnaden mellan olika delar av tornfasaderna betydligt mindre. Eftersom de angränsade ytorna har åldrats är det emellertid svårt att få till en exakt överensstämmelse mellan olika fasadytor.

Figur 16. Lunettfönstret ovanför kyrkans huvudingång efter ommålning. Foto från väster: Daniel Olsson, 2021-10-12.

Övriga antikvariska iakttagelser

Några övriga antikvariska iakttagelser gjorts inte i samband med denna renovering.

Övrigt

Vid den garantibesiktning som hölls 2024-07-09 efter den utförda fasad- samt fönsterrenoveringen konstaterades inga fel och brister.

Under 2024 fick Nordfasad i uppdrag av församlingen att måla kyrkans sockel i befintlig kulör. KEIM tog fram att kulören var KEIM 9008 och avfärgningen utfördes med KEIM silikatfärg av märket Granital.

Murare Erik Andersson, Öhmans Bygg AB, Ljusdal, har på uppdrag av församlingen rättat till och justerat stenar i stentrappan vid kyrkans södra ingång, men detta arbete ingick ej i denna entreprenad.

Källor

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg. Ärendearkiv. Nordanstigs kommun, Hassela socken, Hassela kyrka.

Otryckta källor

Olsson, Daniel. 2006. *Hassela kyrka. Antikvarisk kontroll vid fasadrenovering av sakristia samt kyrkans östfasad*. Hassela socken, Nordanstigs kommun, Gävleborgs län 2004. Slutredovisning Länsmuseet Gävleborg. Gävle.

Uppsala stift. 2006. Hassela kyrka, Hassela socken, Gävleborgs län. Vård- och underhållsplan. Uppsala.

Informanter

Carlsson, Lennart, Winther Bygg AB. Muntliga uppgifter under och efter renoveringen.

Johansson, Pontus, Nordfasad AB. Muntliga uppgifter under och efter renoveringen.

Lundin, Lennart. LL Måleri & Städ. Muntliga uppgifter efter renoveringen.

Konservator
PER J MATTSSON
Glasmästargränd 4
802 50 Gävle
Tel.026-62 73 54, 070-343 65 26
E-post: permgl4@msn.com

Hassela kyrka Gävleborgs län

Färgdokumentation, exteriör. Fönsterbågar m. karmar

Färgskikt som påträffats med det äldsta skiktet placerat först.
Kulörerna är uttagna enl. NCS=Natural Color System ed.2.
Om inte annat anges är färgkvaliteten linolje- eller alkydoljefärg.

Undersökning är utförd på tillsända prover

Fönsterbågar m. karmar, yttre, utsida	S 0500-N	vit
	7010-Y50R	gråbrun
	3500-N	grå
	3010-Y50R	brungrå
	nuv. 6020-Y40R	brun

Gävle i april 2021

LänsMuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se